

УКРАЇНА – ЄС: ВІД АСОЦІАЦІЇ ДО ЧЛЕНСТВА

Системна криза в Україні кінця 2013 р. – початку 2014 р. призвела до наскрізного «перезавантаження» влади, кристалізації цінностей і пріоритетів поступу суспільства. Одним з важливих наслідків таких змін стало утвердження європейського вектору розвитку України, реалізоване в підписанні Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі - Угода).

Європейський Союз є одним з найбільших економічних партнерів України. Починаючи з 1996 р. і дотепер взаємний товарообіг між Україною та ЄС зріс у п'ять з половиною разів (за той самий час товарообіг з країнами СНД зріс трохи більше ніж удвічі).

На сьогодні на торгівлю з країнами ЄС припадає 32 % загального товарообігу, досить позитивну динаміку демонструє український експорт до країн ЄС у 2014 році, після запровадження (ще до підписання Угоди) пільгових митних тарифів для України. Зокрема, за шість місяців експорт української продукції до найбільшого європейського торговельного партнера України – Польщі – зріс на 24 %, на 16–17 % – до Австрії та Іспанії, майже на 35 % – до Нідерландів, а до Великої Британії – на 46 %. І це при тому, що ціла низка експортних товарів обмежується квотами.

Питання *вибору* вектору зовнішньої інтеграції перед Україною вже не стоїть. Проте на порядку денному постає *утвердження* євроінтеграційних орієнтирів як основного змісту реформування українського суспільства. Досвід країн – нових членів ЄС засвідчив: євроінтеграція може стати успішною лише тоді, коли вона дійсно набуде рівня національної ідеї, а кожний член суспільства усвідомить її значущість особисто для себе.

На жаль, непевність і тривалість шляху України до підписання Угоди не сприяла формуванню у суспільстві адекватного розуміння сутнісного значення євроінтеграції у якісному оновленні суспільства. Противники поширювали міфи, в яких євроінтеграційні виклики формулювалися як фатальні. Така «міфологія» була штучно «роздута» та повною мірою використовувалася ідеологами сепаратистських процесів у регіонах Сходу України, інспірованих та щедро підтриманих з боку Російської Федерації.

Україна розпочинає шлях асоційованого члена ЄС у один з найважчих періодів своєї історії. **З метою подолання системної кризи, консолідації країни, протистояння зовнішній агресії та подолання її наслідків як ніколи важливо забезпечити максимальний позитивний ефект євроасоціації для розвитку українського суспільства.**

Європейський вибір має стати підґрунтям для загальнонаціонального єднання на основі ідеї модернізації країни. Відновлення гарантій усім без винятку жителям Сходу України їхніх конституційних прав у повному обсязі – перший украї серйозний іспит України в ролі асоційованого члена ЄС.

Саме підписана Угода про асоціацію дає можливість вирішити ключові проблеми, що стали об'єктивним підґрунтям напруженості у суспільстві й викликали системну кризу та наступні революційні події: очистити від корупції владу та систему державних послуг, забезпечити прозорість та ефективність витрачання

бюджетних коштів, сформувані ліберальне середовище для підприємництва, утвердити розширені права регіональної влади та місцевого самоврядування, впровадити реальні гарантії регіональної самобутності.

Тому підписання Угоди – це насамперед зобов'язання української влади перед власним народом щодо основних засад розвитку суспільства, забезпечення прозорих принципів функціонування громадянського суспільства, беззаперечної влади права та гарантування прав людини, рішучого руйнування корупційних схем і формування структур влади, дружніх для кожного члена суспільства, надання широких повноважень і можливостей розвитку територіальних громад, формування сучасної конкурентної і конкурентоспроможної економіки. **А те, наскільки Україна виграє завдяки Асоціації, залежить від ефективності національних реформ.**

Ключовим компонентом Угоди є **наближення законодавства та адміністративних процедур України до відповідних норм і процедур ЄС**. Угода містить перелік з понад 350 директив та інших нормативних актів ЄС, з якими має бути поступово гармонізоване законодавство України. Більшість законодавчих актів доведеться гармонізувати у перші 2–4 років після набуття Угодою чинності. Головними сферами будуть охорона навколишнього природного середовища, фінансові послуги, транспорт, соціальна політика та технічне регулювання.

Приділяючи особливу увагу верховенству права, належному урядуванню та збалансованому розвитку, Угода містить **положення про мобільність (зокрема працівників), зайнятість, соціальну політику і створення рівних можливостей для всіх**. Вона передбачає реалізацію низки директив у сфері трудового права, протидії дискримінації і забезпечення гендерної рівності, гарантування здорових і безпечних умов праці, а також запроваджує всеохоплюючий діалог щодо ключових питань міграції і створення належних умов для осіб, які легально працюють за кордоном.

Очікувано набудуть стрункості інституційні механізми захисту порушених прав економічних агентів і споживачів зі значним розширенням можливостей їх судового та адміністративного оскарження в уповноважених органах державної влади.

Зрозуміло, що така гармонізація вимагатиме від України певних фінансових витрат. Проте слід усвідомлювати, що здійснення зазначених реформ лише приурочене до вимог Угоди, але **реально вони заплановані й обумовлені потребами модернізації економічної системи України**. Отже, такі зміни є необхідними *незалежно* від рівня стосунків з Європейським Союзом або будь-яким іншим регіональним інтеграційним об'єднанням.

При цьому штучним і надуманим є протиставлення підписання та імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і збереження та розвитку добросусідських відносин з Росією та іншими країнами СНД. Насправді європейський шлях України не лише є неворожим кроком стосовно партнерів з СНД. Навпаки, це шанс набуті європейських цінностей для усіх країн пострадянського простору. На цьому Україна неодноразово наголошувала, надаючи конструктивні пропозиції щодо співпраці, зокрема з країнами Митного Союзу Росії, Білорусі та Казахстану. Добрі стосунки з найближчим східним сусідом України було зруйновано виключно з ініціативи Росії – через анексію Криму, неприховану підтримку терористів і пряму збройну інтервенцію на Сході України, ескалацію торговельної війни та цинічну інформаційну агресію.

Завдяки підписаній угоді Україна не залишиться наодинці перед викликами оновлення. **Угода передбачає тривалі перехідні періоди, необхідні для поступової адаптації української економіки до конкурентних викликів європейського ринку**. Євросоюз вже продемонстрував практичну налаштованість на підтримку України, скасувавши до листопада поточного року в односторонньому порядку ввізні мита для переважної більшості товарів українського походження. Надаватиметься фінансова

допомога для пришвидшення необхідних структурних змін. Відповідні угоди підписано з фінансовими структурами ЄС.

Підписання Угоди матиме для України цілу низку наслідків як фіскального, так й інституційного характеру. Поміж найбільш вагомих:

- використання економічного потенціалу ЄС як прискорювача економічного розвитку (досвід управління, технології, фінансові ресурси та доступ до ринків);
- зниження рівня корупції у державі завдяки впровадженню європейських практик урядування;
- енергетична диверсифікація (зниження енергозалежності від одного постачальника);
- подальший розвиток конкурентних переваг України (аграрний сектор і виробництво продовольчих товарів, транспортні послуги, модернізація металургійного і хімічного комплексу, енергетичного і транспортного машинобудування тощо);
- зростання припливу інвестиційного капіталу, реалізація політики підтримки нових виробництв і модернізації існуючих.

Угода сформує для України нові можливості.

1. Доступ до структурних фондів ЄС. Очевидно, що доки Україна не є повноправним членом ЄС й інституційно не є інтегрованою в ЄС, вона не може отримувати пряму фінансову підтримку за ключовими видатковими напрямками (політика вирівнювання і політика підтримки сільського господарства). Проте як асоційований партнер ЄС Україна може розраховувати на збільшення фінансування різних проектів у сфері проведення реформ, поліпшення системи державного управління, боротьби з корупцією.

2. Можливість налагодження коопераційних зв'язків з європейськими підприємствами. Українські підприємства отримують можливість сформувати коопераційні зв'язки з контрагентами з ЄС. Це стосується передусім галузей автомобілебудування, суднобудування, літакобудування, ОПК, тобто тих, в яких Україна не має замкнутого виробничого циклу.

3. Участь у діяльності інституцій ЄС. Україна набуває додаткові права на участь у діяльності окремих інституцій ЄС, робота яких прямо чи опосередковано стосується положень Угоди або участь у яких має значення для України взагалі. У другому випадку участь має регламентуватися окремими угодами з обраною агенцією ЄС на умовах співфінансування. Запровадження такої практики відкриває для України доступ до цільових фондів і спільних проектів країн-членів ЄС, а також дозволяє враховувати національні інтереси під час їх реалізації у різних сферах взаємодії.

3. Доступ до інновацій. ЄС характеризується високою інноваційною активністю. Завдяки цьому українські підприємства отримують доступ до новітніх рішень та ідей у сфері технологій, управління та маркетингу. Це підвищить їх конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішніх ринках.

4. Налагодження обміну інформацією між контролюючими органами у сфері руху товарів і капіталу. Поліпшення обміну інформацією між відомствами дозволить ефективніше контролювати експортно-імпортні операції, а також боротися зі спробами виведення капіталу та мінімізації оподаткування.

5. Доступ до капіталів. Поглиблення економічної інтеграції і зближення правових систем сприятиме припливу позичкового та венчурного капіталу через його вищу вартість в Україні. Це створить стимул для активізації інноваційної та інвестиційної активності в економіці країни. Крім того, це відкриває можливості для рефінансування кредитів потужними вітчизняними підприємствами на більш лояльних умовах, що зменшить тиск обслуговування боргу на ліквідність підприємств.

Неабиякого значення набуває співпраця у сфері забезпечення реалізації підприємницької діяльності та розвитку ринків в Україні. Значна частина статей Угоди безпосередньо стосується умов ведення бізнесу та захисту конкуренції на ринку, зокрема лібералізації та скасування різноманітних адміністративних дискримінаційних заходів, що існують чи можуть існувати в Україні в майбутньому. Кожна п'ята стаття з економічних питань спрямована на спрощення діяльності підприємств в Україні.

Прагнучи стати рівноправним партнером країн Європи і світу, Україна починає змінювати імідж експортера сировини на імідж конкурентоспроможного учасника європейського ринку. Металургійне виробництво, хімічна промисловість, машинобудування, які визначають основу економіки багатьох регіонів, вже сьогодні переходять на нові стандарти виробництва і європейські технічні регламенти.

Поглиблюючи співпрацю з ЄС, Україна отримує нові стимули для розвитку внутрішнього ринку і поглиблення економічної спеціалізації регіонів. На внутрішнє споживання буде спрямоване аграрне виробництво з його оновленою структурою. Разом з тим розширення зовнішньоекономічних перспектив українського сільського господарства стане можливим завдяки переходу на вирощування більш конкурентоспроможних видів рослин і порід тварин, розширенню сфери застосування передових аграрних технологій, заохоченню сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, обов'язковою умовою якого є захист довкілля, поширенню методів органічного виробництва та використанню біотехнологій.

Характер новітніх загроз, що мають транскордонний асиметричний характер, виключає можливість самостійного протистояння цим загрозам з боку окремих держав. Поза членством у ЄС та/або НАТО Україна не може брати повноцінної участі у формуванні механізмів європейської безпеки і, не маючи власної потужної і ефективної системи безпеки і оборони, фактично опинилася у вакуумі безпеки.

З огляду на те, що позаблоковість не надала Україні додаткових гарантій національної безпеки, а сектор національної безпеки і оборони країни зазнав кризи, **постає питання щодо більш активної участі в системах колективної безпеки, що діють у Європі та на більш широкому євроатлантичному просторі.**

Угода про асоціацію між Україною та ЄС створює умови для більш тісного об'єднання обох сторін у сфері безпеки з питань, які становлять обоюсторонній інтерес. Так, передбачена можливість конвергенції України з безпековими структурами ЄС, що могло б підвищити роль України в архітектурі європейської безпеки і зміцнити перспективу формування системи взаємних зобов'язань у цій сфері.

Проте треба враховувати, що **співробітництво України з ЄС у сфері оборони не може повністю задовольнити безпекові потреби нашої держави.** Європейський Союз, сконцентрований на засобах «м'якої сили», сьогодні не готовий діяти у ситуації застосування Росією засобів «жорсткої сили». Оборонний складник зовнішньої політики ЄС та наявний потенціал не передбачають можливостей конкретних дій у подібних ситуаціях. **У таких умовах значно підвищується роль НАТО,** яка стає основою європейської безпеки.

Унаслідок загострення відносин між Росією та Заходом та українсько-російського збройного протистояння, співробітництво України у сфері військово-технічного співробітництва майже припинено. У цьому зв'язку дуже гостро постає завдання імпортозаміщення та переорієнтації експортних потоків великої номенклатури виробів військового призначення, передусім завдяки поглибленню співпраці із західними партнерами. У цьому контексті **військово-технічному співробітництву України з ЄС та НАТО може посприяти поглиблене співробітництво з країнами Вишеградської групи,** які, з одного боку, мають досвід переорієнтації власного військового виробництва з потреб колишнього СРСР на потреби НАТО, а з іншого –

більшою мірою зацікавлені у спільних науково-технічних та виробничих проєктах з Україною.

Уже сьогодні Україна з особливою вдячністю приймає допомогу для наших бійців у зоні боїв – шоломи, бронезилети, матеріали для надання першої медичної допомоги, спальні мішки, намети.

З-поміж основних напрямів військово-технічного співробітництва України з країнами-членами ЄС слід відзначити такі:

- ремонт і модернізація озброєння та військової техніки (ОВТ) радянського виробництва, що перебувають на озброєнні збройних сил країн – членів НАТО і країн-партнерів;
- спільні заходи щодо визначення потреби та шляхів альтернативного постачання військово-технічного майна для ремонту і модернізації ОВТ радянського/російського виробництва;
- спільні науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, розробка та виробництво сучасних зразків ОВТ (передусім у галузях ракето-, авіа-, кораблебудування, бронетехніки);
- участь України у створенні системи протиракетної оборони на європейському просторі;
- досягнення відповідного рівня взаємосумісності ОВТ щодо забезпечення виконання спільних з НАТО антитерористичних операцій та операцій з підтримання миру;
- співпраця у сфері військово-транспортних авіаційних перевезень;
- організація безпечного зберігання, транспортування та утилізації надлишкового та некондиційного озброєння, військового спорядження, боєприпасів, вибухових та небезпечних речовин;
- взаємодія у сфері контролю за трансфером ОВТ.

Реалізація положень *Договору про заснування Енергетичного Співтовариства та Угоди про асоціацію з Євросоюзом*, у т.ч. запровадження стандартів ЄС має позитивно вплинути на інституційну структуру національного енергетичного сектору та його оптимізацію, засновану на ринкових засадах, сприяти збільшенню капіталізації компаній, а також їх здатності залучати більші об'єми інвестицій. Споживачі мають отримати доступ до ресурсів європейського енергетичного ринку за конкурентними цінами та гарантовано бути забезпечені енергоресурсами на максимально прийнятних умовах.

Важливе значення для забезпечення енергетичної безпеки України має **розвиток альтернативних шляхів постачання енергоносіїв в Україну**.

Так, реалізація проєкту постачання газу із Словаччини в Україну, разом із уже діючими угодами щодо постачання газу за маршрутами Польща–Україна та Угорщина–Україна (разом 18 млн м³ газу на добу) дозволить забезпечити 50 % потреб України в імпорті газу. Разом із іншими проєктами диверсифікації постачань (*LNG* проєкт), збільшенням видобутку власного газу та реалізації потенціалу енергозбереження у перспективі дозволить ліквідувати загрозу негативних наслідків від припинення постачання газу із Росії. За підсумками II кв. 2014 р. Україна збільшила обсяги газу, імпортованого з Європи, майже на 50 % – до 568,4 млн м³. За аналогічний період 2013 р. з європейського напрямку було імпортовано 381,3 млн м³.

Україна спрямовує активні зусилля на залучення європейських компаній до модернізації та управління ГТС України. У цьому контексті уряд України вживає заходів щодо реформування НАК «Нафтогаз України» та підвищення ефективності його діяльності. 14 серпня Верховною Радою України ухвалено закон, яким передбачено доступ іноземних компаній до управління ГТС України.

Такі кроки повністю відповідають завданням **запровадження Україною положень Третього енергетичного пакета ЄС**, спрямованих на створення конкурентних та недискримінаційних умов на внутрішньому ринку газу та електроенергії.

Користуючись нинішнім головуванням України в Енергетичному Співтоваристві (ЕС), доцільно винести на порядок денний ЕС питання щодо визначення реального механізму солідарних дій під час виникнення надзвичайних ситуацій на європейському енергетичному ринку, у т.ч. масштабних дискримінаційних дій щодо одного з учасників Договору з боку третьої сторони.

Європейська модель регіональної політики у перспективі означатиме для України формування економічно міцних і соціально стабільних громад та регіонів, надання їм можливостей самоврядного розвитку, розкриття внутрішнього потенціалу та зростання зацікавленості у власному розвитку.

З точки зору європерспектив України **регіон – це той рівень співпраці, який дасть змогу апробувати моделі соціально-економічної інтеграції**. Співпраця щодо вільного розвитку прикордонних територій сусідніх держав з урахуванням національних та місцевих інтересів є стартовим майданчиком для подальшого поширення досвіду європейської співпраці на всю територію України.

Відбуватиметься сприяння розвитку різних форм самоорганізації населення та громадської активності для більш ефективного вирішення проблем місцевого розвитку, підвищення рівня кадрового забезпечення органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади і управлінської культури працівників цих органів. Йдучи європейським шляхом, органи публічної влади регіонів мають сприяти посиленню соціальної, економічної та культурної відкритості, дотримуватися принципу публічності та прозорості під час ухвалення та запровадження управлінських рішень, сприяти створенню та підтримці розвитку демократичних структур на місцевому та регіональному рівнях, що є основою налагодження ефективної співпраці та прискорення процесів євроінтеграції.

Вагомими також є перспективи, які євроасоціація відкриває для відбудови економіки регіонів Сходу України, які потерпіли внаслідок російської агресії та дій сепаратистів, а у стратегічному вимірі – для подолання суперечностей, які стали підґрунтям наростання напруженості в регіоні. Йдеться про можливість розробки на території Донецької та Луганської областей, за участі європейських експертів та технічної допомоги ЄС, низки пілотних проектів щодо структурної модернізації економіки регіону. Зокрема, запровадження європейських інструментів підтримки малого й середнього бізнесу, забезпечення енергоефективності, електронного врядування тощо. Перспективною може стати також пілотна програма цільової підтримки аграрного сектору Донецької та Луганської областей, орієнтованої на прискорення його адаптації до норм ринку ЄС. Спільно з європейськими структурами може відбутися розроблення та запровадження регіональних програм перепідготовки і підвищення рівня кваліфікації фахівців згідно з потребами сучасного та перспективного ринків праці регіону.

Подальший успішний рух України євроінтеграційним шляхом не менш, ніж від самої України, залежатиме від усвідомлення Об'єднаною Європою позитивних результатів реалізації економічного та соціогуманітарного потенціалу України для Співтовариства. З цього приводу досить красномовним є висловлення колишнього голови Єврокомісії Р. Проді, який заявив: **«Україна важлива для Європи як джерело економічного зростання та енергетичної безпеки. Людський, інженерно-технічний**

потенціал та земельні багатства України допоможуть продовжити перетворення Європи на центр світового масштабу».

Поряд з можливостями асоційованого партнерства України та ЄС виникає низка викликів, які можуть ускладнити процес імплементації Угоди, головними з яких є:

- нестача фінансових ресурсів для імплементації Угоди про асоціацію та ЗВТ між Україною та ЄС;
- посилення напруженості та пряма конфронтація у відносинах з Російською Федерацією.

Останній чинник є прямим наслідком євроінтеграційних прагнень України і не тільки поглиблює першу проблему (нестачу фінансових ресурсів) через цілеспрямоване погіршення економічної ситуації в Україні з елементами «економічної війни», а й створює пряму загрозу Європі в цілому. У зв'язку з цим Україна потребує додаткової фінансової та методичної допомоги в реалізації положень Угоди про асоціацію в умовах, що склалися. Причому йдеться саме про цільову підтримку дієвих механізмів глибоких структурних реформ в економіці за прикладом відомого «плану Маршалла» для повоєнної Європи.

При цьому ми переконані, що співробітництво ЄС з Україною не буде «грою з нульовою сумою», передусім тому, що Україна може виступити як додатковий рушій загального процесу євроінтеграції, надаючи аргументи єврооптимістам у дискусії з євроскептиками.

Україна представляє для ЄС можливість не просто розширення збуту своєї продукції на новому ринку, а й організації спільного *виробництва* для збуту спільної продукції на ринках «третьох країн». Це стосуватиметься насамперед високотехнологічної продукції, для вироблення якої в Україні існує відповідна база – наукові центри, кваліфікована робоча сила, ресурсна база та транспортна інфраструктура.

Україна також може стати «хлібним кошиком» Європи, причому щодо виробництва продукції, яка не буде безпосередньо конкурувати з виробниками Франції, Іспанії, Італії та ін., а яка сприятиме самозабезпеченню ЄС основними продуктами сільського господарства і гарантуватиме продовольчу безпеку ЄС.

Значними є перспективи розвитку у прикордонних регіонах України (включаючи приморські) мультимодальних транспортних хабів, орієнтованих на обслуговування і внутрішньоєвропейської, і міжконтинентальної торгівлі.

Можна очікувати, що розвиток двостороннього співробітництва між Україною та ЄС у галузі **транскордонного і регіонального співробітництва** сприятиме активізації економічної активності в окремих регіонах та створенню сприятливого бізнес-клімату для розвитку існуючих та створення нових підприємств як заходу підтримки таких регіонів.

У зв'язку з цим слід згадати, що саме на територіях СЕЗ і ТПП, створених в українсько-угорсько-словацькому та українсько-польському транскордонних регіонах (СЕЗ «Закарпаття», СЕЗ «Яворів», СЕЗ «Курортополіс Трускавець», ТПП Волинської обл.) було реалізовано низку інвестиційних проектів із залученням потужних іноземних інвесторів: «Ядзакі» (Японія), «Джебіл» (США), «Фольксваген-Єврокар» (Німеччина), «Кронспан» (Австрія), «Йоха» (Данія), «Дельфін» (Франція), «Ріксос» (Туреччина), «Церсаніт» і «Снежка» (Польща) та ін., кожен з яких зробив суттєвий внесок у розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у межах відповідних транскордонних регіонів.

Єврорегіони є дієвим важелем зміцнення сусідських відносин та реалізації спільних зусиль у напрямі розвитку торговельної співпраці. Вони відіграють особливу роль у становленні та розвитку відповідних транскордонних регіонів. Єврорегіони, до складу яких входять прикордонні території України, беруть на себе частину функцій щодо поглиблення зовнішньоекономічної діяльності в межах відповідних транскордонних регіонів, що дозволяє розглядати їх як важливий елемент інституціоналізації зовнішньоекономічних зв'язків у цих транскордонних регіонах, у т.ч. в умовах

європейської інтеграції України. **Транскордонна міжрегіональна співпраця може насправді стати одним з основних локомотивів євроінтеграційного процесу.**

Нарешті, Україна може стати важливим центром туризму (рекреації) для країн т.зв. Міжмор'я (*Międzymorze*), який (разом з Грецією) збалансовуватиме аналогічний регіон на заході ЄС («Іспанія – французька Рив'єра») та матиме додаткові переваги розвитку в умовах «випадіння» з легального правового статусу окупованої території АР Крим.

*Національний інститут
стратегічних досліджень (Київ, Україна)*